

Thomas Piketty en de economische ongelijkheid: verkeerde oplossingen voor een werkelijk probleem

De recente bestseller van de Franse econoom Thomas Piketty - *Capital in the Twenty-First Century - heeft in Amerika en Europa geleid tot een breed publiek debat over de grote en (volgens Piketty) groeiende inkomens- en vermogensverschillen in onze samenleving. Maar hoewel zijn analyses van de ongelijkheid interessant en onderbouwd zijn, brengen zijn voorgestelde oplossingen ons eerder nog verder van huis. Niet nog meer en hogere belastingen is het antwoord, maar een einde aan de private handel in natuur, kapitaal en arbeid.**

Door Arjen Nijeboer

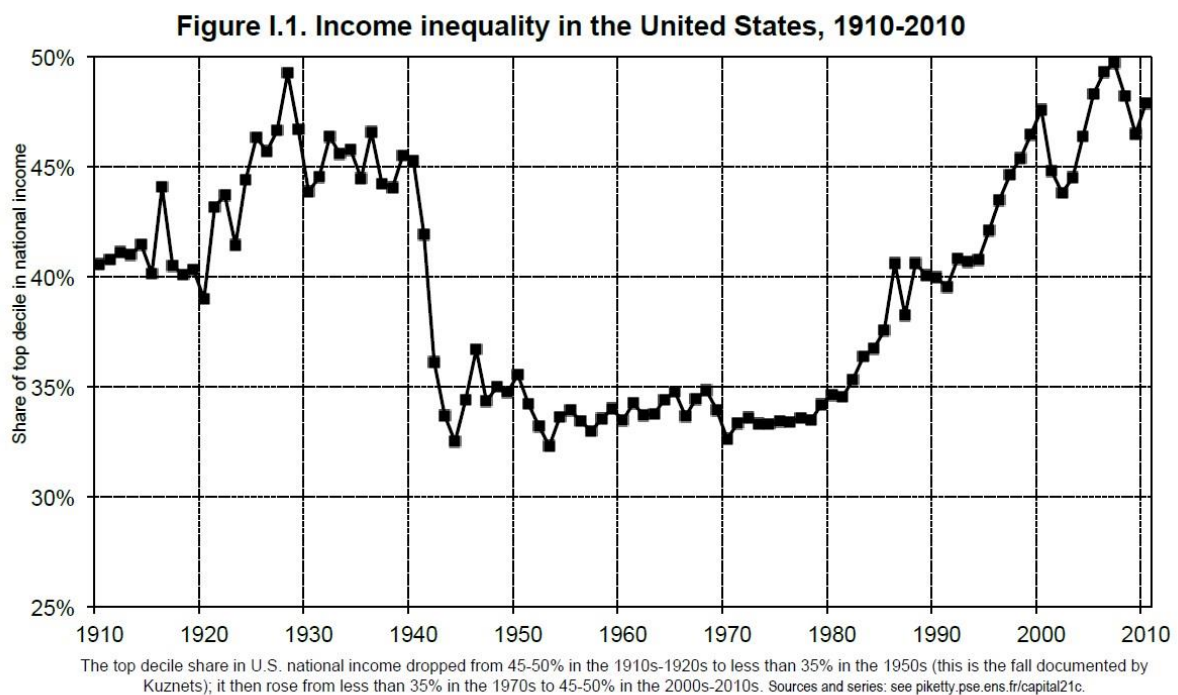
Het is de grote verdienste van Thomas Piketty een boek geschreven te hebben, gebaseerd op de grootste dataset omtrent zijn onderwerp ooit, waardoor niemand de enorme inkomens- en vermogensverschillen in onze samenlevingen nog kan doodzwijgen. In de eerste paar maanden verkocht het boek alleen in de Verenigde Staten – waar het debat het hoogst opliep – al 200.000 exemplaren, het best verkochte boek ooit van Harvard University Press.

Rentenieren versus arbeiden

Piketty betoogt dat inkomens- en vermogensongelijkheid geen ongelukje is, maar een fundamentele kenmerkende eigenschap van het kapitalisme die de kop opsteekt wanneer de overige omstandigheden het maar toestaan. Wanneer het kapitalisme niet wordt beteugeld, zal die de democratie ondermijnen.

Volgens Piketty wordt de ongelijkheid met name veroorzaakt door twee verschijnselen. Ten eerste gebruiken de hoge-inkomensgroepen (b.v. topmanagers) hun machtspositie om zichzelf hoge inkomens te verschaffen. Hun hoge inkomens hangen niet samen met hun hogere productiviteit, maar vooral met hun machtspositie.

Het tweede verschijnsel is voor Piketty nog belangrijker: het onderscheid tussen rendement op kapitaal ('r') – waarbij hij kapitaal heel breed definieert als elk bezit dat inkomen zonder arbeid oplevert, zoals het bezit van onroerend goed, effecten (zoals aandelen), banksaldi en intellectuele eigendomsrechten – en het niveau van de salarissen en de economische productie ('g'). Piketty stelt dat in tijden van lage economische groei, r sneller groeit dan g. Het arbeidsloze inkomen uit kapitaal groeit dus sneller dan de salarissen uit arbeid. Hierdoor wordt de ondernemer tot een rentenier, iemand die niets meer presteert maar steeds rijker leeft op de zakken van werkende mensen die steeds armer worden. Dit noemt Piketty de "centrale tegenstelling van het kapitalisme". Het kapitalisme is altijd immers verdedigd omdat het, ondanks zijn schaduwzijden, ondernemerschap en hard werken zou aanmoedigen, en uiteindelijk de inkomens van alle burgers zou verhogen. Als die voordelen niet langer opgaan en de nadelen blijven, dan pleit niets meer voor het kapitalisme als systeem.

Tabel: Het deel van het nationaal inkomen dat werd ingepikt door door de 10% rijksten daalde van bijna 50% rond 1930 naar onder de 35% tussen 1940 en 1980. Na de Reagan-revolutie steeg het weer naar het oude niveau. Bron: Piketty, Capital in the Twenty-First Century, p. 24

Terug naar 1920

Volgens Piketty was de 'normale' trend van groeiende ongelijkheid tussen 1930 en 1975 omgekeerd door een aantal unieke omstandigheden: vooral de crisis van de jaren '30 en de twee wereldoorlogen zouden veel welvaart van de rijken hebben vernietigd. De gebeurtenissen in die periode – een crisis die maar niet overging en de opkomst van communisme, fascisme en nazisme – waren voor veel regeringen aanleiding om 'herverdelende' maatregelen te nemen, die inkomen van de rijken via de staat overhevelde naar de armen. Piketty betoogt nu dat de wereld weer terugkeert naar de tijd voor 1930, naar het 'patriarchale kapitalisme' van een rijke top laag – een oligarchie – die haar vermogen vooral heeft geërfd en niet zelf heeft verdiend.

Verkeerde oplossingen

Er zijn wel wat kritische opmerkingen te maken bij Piketty's analyse van de ongelijkheid, maar dat is voor mij niet essentieel. Veel belangrijker vind ik de maatregelen die hij voorstelt om de ongelijkheid terug te dringen. Kort gezegd: die deugen voor geen meter.

Piketty's basale oplossing voor het rechte trekken van de ongelijkheid is de invoering van meer, andere en hogere belastingen op inkomen en kapitaal (eigenlijk welvaart). Bovendien wil hij deze op internationale politieke niveaus waar ze tot heden nagenoeg afwezig zijn: het EU- en planetaire niveau, dit om het shoppen van de rijken en de multinationals tussen belastingparadijzen te voorkomen.

Piketty stelt onder andere de invoering voor van een wereldwijde, progressieve (steeds oplopende) belasting op kapitaal (dat hij zeer breed definieert als elk bezit dat arbeidsloos inkomen brengt, zoals inkomen uit banksaldi, effecten, onroerend goed, intellectuele eigendomsrechten enzovoort). De tarieven zouden reiken van 0,5% op vermogens onder een miljoen euro tot wel 10% op vermogens vanaf enkele honderden miljoenen euros. Daarnaast stelt hij een inkomstenbelasting voor van 80% op de hoogste inkomens, met een tarief van maximaal 60% op de eerstvolgende schaal voor de hogere middenklasse.

Om zijn plannen voor globale belastingen dichterbij te brengen, heeft hij zich met anderen ook aangesloten bij plannen van de Duitse Glienicker Groep voor het overhevelen aan de Europese Unie van nieuwe, grote competenties om belastingen te heffen.** Hij wil onder andere dat de EU een Europawijde vennootschapsbelasting gaat heffen ('corporate income tax'), of althans een fors minimumtarief daarvoor instelt. Dit zou de EU

een eigen budget geven, dat het zou moeten spenderen aan stimulerende maatregelen voor bepaalde economische sectoren. Hij wil ook EU-coördinatie om de inkomsten- en vermogensbelasting binnen de EU te laten convergeren naar een veel hoger en progressiever niveau. Om deze zaken democratisch af te zegenen wil hij (in navolging van o.a. de Groene realo Joschka Fischer) een tweede Europarlement ('Europese Kamer') invoeren dat bestaat uit nationale parlementariërs. Over directe democratie zwijgt hij in alle talen.

Waarom deugen die oplossingen niet?

Meer en hogere belastingen zijn geen oplossing omdat Piketty blijkens zijn boek niets wil doen aan de typische oorsprong van de hoge inkomens en vermogens, die welbeschouwd onrechtmatig verkregen zijn. Wie bestudeert hoe fortuinen ontstaan zijn en in welke sectoren en door wie er bij uitstek goed verdiend wordt, stuit steeds opnieuw op drie factoren die ook een prominente rol spelen in Rudolf Steiner's associatieve economie, namelijk de private handel in natuur, kapitaal en arbeid. Hierdoor worden de grootste vermogens opgebouwd, terwijl die handel in feite niet of nauwelijks productief is voor de economie.

Steiner hamerde erop dat de drie productiefactoren natuur (grond), kapitaal (bedrijfsmiddelen) en arbeid wel factoren zijn die nodig zijn voor de productie, maar zelf geen producten zijn en daarom niet privaat verhandeld of privaat bezeten kunnen of mogen worden. Gebeurt dit toch, dan leidt dat tot politiek-juridische machtsposities voor bepaalde individuen of groepen, die deze positie dan vaak zullen gebruiken om inkomen te verkrijgen zonder arbeid te verrichten. Men laat anderen wel voor zich werken, maar men werkt zelf niet voor anderen. Dit is dus prestatie zonder tegenprestatie, een situatie die in een gezonde economie in principe niet zou mogen bestaan (onverlet de sociale zekerheid voor degenen die niet in staat zijn te arbeiden).

Land is bijvoorbeeld nooit geproduceerd door mensen, en in vroegere tijden was land gemeenschapseigendom van lokale gemeenschappen. Op een gegeven moment heeft iemand zich die grond toegeëigend en is geld gaan eisen van degenen die de grond tijdens of na zijn 'eigenaarschap' wilde gebruiken. Hierdoor kon de grondeigenaar anderen voor zich laten werken, en die mensen in een juridisch afhankelijke positie houden (iedereen moet immers ergens wonen of werken). De grondeigenaar laat anderen voor zich presteren maar presteert zelf niets. Hierdoor trekken grondeigenaren veel meer geld naar zich toe dan op basis van hun prestaties verantwoord kan worden.

Het kapitaal (de productiemiddelen, dus machines, bedrijfsgebouwen enz.) moet wel worden geproduceerd door mensen en die moeten daarvoor worden betaald. Maar na de eerste aanschaf zou het eigenlijke 'eigendom' van de productiemiddelen overgaan naar instellingen van het geestesleven (bijvoorbeeld stichtingen zonder winstoogmerk), die ze min of meer kosteloos ter beschikking stelt aan kundige ondernemers zonder dat hiervoor betaald wordt. Wanneer bedrijven wel verkocht kunnen worden, dan leidt dat enerzijds tot inkomen zonder tegenprestatie. De ex-bedrijfseigenaar heeft zijn gerechtvaardigde inkomen immers al gekregen, en krijgt door de verkoop van zijn bedrijf nu een extra som geld binnen waarvoor hij niets hoeft te doen. Hij kan gaan rentenieren. Dit terwijl de productiemiddelen in feite gefinancierd waren door de consument, omdat de kosten daarvan typisch verwerkt zijn in de productprijzen. Anderzijds leidt een bedrijfsverkoop tot prijsverhogingen voor consumenten, want de nieuwe bedrijfseigenaar moet de kosten die hij maakte om de vorige eigenaar uit te kopen, weer doorberekenen in de prijzen van producten.

Ook arbeid zou volgens Steiner niet verhandelbaar mogen zijn. Het heeft mij jaren gekost om precies te begrijpen waarom niet, en hoe die niet-verhandelbaarheid praktisch geregeld zou kunnen worden. Arbeid is niet koopbaar omdat het *als zodanig* geen product is dat losstaat van de mens. Het gaat de ondernemer uiteindelijk om de producten en diensten die de medewerkers voortbrengen. Die zijn te verkopen. De arbeid als zodanig kan je niet kopen, net zomin je die in een doosje kan stoppen. Als men toch doet alsof arbeid gekocht kan worden, en de ondernemer één-op-één onderhandelt met afzonderlijke medewerkers over de prijs van hun arbeid, dan leidt dat tot machtsposities voor sommigen terwijl anderen juist machteloos staan. Sommige medewerkers hebben bij salarisonderhandelingen een machtspositie, omdat zij een schaarse vaardigheid hebben die erg belangrijk is voor het bedrijf. Zulke medewerkers kunnen dan zeer hoge prijzen voor hun arbeid vragen. Van andere medewerkers is er "overaanbod" of er is een andere reden waarom zij juist een machteloze positie hebben. De ondernemer heeft macht over hen en kan hen met een heel lage prijs voor hun arbeid naar huis sturen. Het kopen van arbeid leidt typisch tot een te grote macht van de ondernemer over de medewerkers, omdat hij kan bepalen waar zij wat moeten doen en wanneer ze een kwartiertje mogen luchten. Steiner stelde dat het kopen van arbeid eigenlijk gedeeltelijke slavenhandel oplevert. Vroeger kocht men hele mensenlevens op de slavenmarkt, nu nog slechts delen van levens. Steiner wilde deze situatie omvormen door alle werknemers toegang te geven tot een soort bedrijfsraad waarin in een min of meer democratisch proces de medewerkers samen onderling

vaststellen wie welke bijdrage heeft geleverd, en welke medewerkers welk leefgeld ontvangen. Eventueel kan er democratisch gestemd worden over loonvorken. Ook is het denkbaar dat de staat maximale loonvorken stelt in de wet, zoals geprobeerd is in Zwitserland via een referendum op 24 november 2013.

De onverkoopbaarheid van natuur, kapitaal en arbeid is veel verder uitgewerkt in het artikel over associatieve economie elders in deze krant. De lezer die meer weten wil, wordt daarnaar verwezen.

“Alleen een uitgavenbelasting”

Hierbij moet ook worden vermeld dat Steiner een hartgrondig tegenstander is van belastingen die in zijn ogen onrechtmatig zijn. En Steiner acht alleen een uitgavenbelasting (een soort BTW) rechtmatig. Deze zou als volgt kunnen worden onderbouwd. In zuiver economisch opzicht is het rechtsleven te beschouwen als een productiekost van het economische leven. Het economische leven (en ook alle financiële instellingen, waarvan Steiner diverse keren expliciet zegt dat die in het economisch leven thuishoren) kan geen dag functioneren zonder rechtstaat, inclusief rechtbanken en sterke arm der wet. Dankzij de zekerheid dat privaatrechtelijke contracten geldig zijn, dat overtredingen van de wet door freeriders en boeven meteen worden aangepakt, enzovoort, kan het economisch leven elke dag eenvoudig transacties aangaan.

Maar belastingen zoals de inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting, vermogensbelastingen, erfbelastingen en allerlei acijnzen, achtte Steiner onrechtmatig en een soort diefstal. Het punt is dat Steiner bepleit dat, binnen de bedrijven, alle medewerkers in een open en democratisch proces tot een onderlinge verdeling komen van dat deel van de bedrijfsinkomsten dat voor vergoedingen aan medewerkers is besteed. Dan is er een eerlijke, per definitie rechtvaardige (want door de meerderheid goedgekeurde) manier om inkomen vanaf de bron eerlijk te verdelen. Dan is er geen sociaal-democratische staat nodig die achter een scheve situatie wil rechtekken door belastingen, subsidies en allerlei herverdelingsprogramma's. Elsevier meldde in 2013 dat 90% van de gezinnen in Nederland deelneemt aan herverdelingsprogramma's. Iedereen herverdeelt naar iedereen, niemand heeft overzicht en weinigen kunnen het systeem als rechtvaardig beschouwen.

Geen nep-hervormingen

Steiner was waarschijnlijk wel in zijn nopjes geweest met een groot deel van de analyses van Piketty. Steiner wees erop dat in het kapitalisme het geld zichzelf begint voort te brengen, dat het geld wild is geworden en moet worden getemd. Dat klinkt erg Piketty-achtig. Maar hij zou zich in zijn graf omdraaien bij Piketty's belastingvoorstellen. Steiner klaagde bij allerlei gelegenheden het verschijnsel aan dat veel hervormers allerlei economische misstanden laten bestaan, maar dan wel de staat de opbrengsten laat afromen via de belastingen. De staat wordt dan eigenlijk medeplichtig aan die misstanden en wordt er financieel zelfs van afhankelijk, want eenmaal gewend aan die inkomsten kan ze die niet meer missen. Piketty is van die werkwijze een schoolvoorbeeld.

In de denkwijze van Steiner is het privébezit van en de private handel in kapitaal, natuur en arbeid misschien de meest kenmerkende eigenschap van het kapitalisme, samen met het verschijnsel van de prijsbepaling op de vrije markt van vraag en aanbod (die Steiner wilde vervangen door een 'rechtvaardige prijsvorming' via overleg tussen consumenten, producenten en handelaren binnen 'associaties'). Als je de private handel in natuur, kapitaal en arbeid afschaft, heb je het kapitalisme afgeschaft. Dat wil Piketty niet. Van John Maynard Keynes is vaak gezegd (onder andere door Paul Krugman) dat hij het kapitalisme gered heeft via de invoering van overheidsregulering. Van Piketty kan hetzelfde gezegd worden. Alleen staatssocialisme kan het kapitalisme overeind houden. Steiner wil het kapitalisme niet redden, maar afschaffen.

Noten

*Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (origineel: *Le Capital au XXIe siècle*), Cambridge MA: Belknap Press, 2014. Een Nederlandse vertaling verschijnt in november bij De Bezige Bij.

**Thomas Piketty et al., "Our manifesto for Europe", The Guardian, 2 mei 2014,
<http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/02/manifesto-europe-radical-financial-democratic>